Вяч. Миропільський.

Ґабор Костельник

бачвансько-руський поет і головний діяч бачвансько-руського літературного відродження.

Гоч ші од нас удалені,
а з духом ші вєдно з намі,
нє забул ші на родзіну,
ровну Бачку, мілі сіну.
Нє забул ші за валалґ,
нє забул за векші, малі;
нє забул ші, знаме, прецо,
бо маш племенїте шерцо.
Нє забул ші блато густе,
ані жімске польо пусте,
нє забул ші шорі узкі,
нє забул ші народ Рускі.
Бо наш народ досц сінох ма
і по странє, а і дома;
як і дома, так по странє
шіцкі за просвіщованє.
Але з Тобу ані єден,
пребачіш мі, баж ші єлень,
нє можу ше обеговац,
то ці муша шіцкі прізнац.
Твоя пісня, а вше нова;
Твоя „Дзівка Єфтайова“;
Твоя пісня „Легіньові“;
Твоя драма „Ґу Хрістові“.
Шіцко, цо маш, Ті нам даваш,
і з тім за нас не забуваш;
а народ од Бога піта,
да пожієш многа літа.
Духовно нас добре кохаш,
хронікі нам шіцкі складаш.
Ті нам зложел ґраматіку,
Славні Ґабре Костельніку.

[...аш. Др. Ґабору Костельніку. Руски Календар за южнославянских русинох. 1927. (рок виданя VII), с. 74].

Незвичайно цікавим і оригінальним явищем є бачканьско-руська діялєктична література, котра народжується на наших очах і на котру ми, на жаль, досі не звертаємо сливе ніякої уваги[1]), хоч в цій молодій літературі є вже річі високої мистецької вартости. Ще в серед. XVIII ст. закинула доля жменьку укра-

[1]) Так нпр. навіть такий старанний дослідник, як проф. Дм. Дорошенко, у своїм „Словянськім Світі“ узгляднює історію, культурні рухи й літературу й Словаків, і словінців, і *поодиноких галузей* сербо-хорватського народу й *кашубів*, але ні словечком не згадує про національно-культурне пробудження та початки літератури бачванських русинів. Мовчать про них і всі історики укр. письменства.

їнських кольоністів з найдалі на захід висуненого кутка України — з Пряшівської Руси на південну окраїну тогочасної Австро-Угорщини, в Бачку й Славонію, які перейшли тепер до Югославії. Там, у Бачці повстали в серед. XVIII ст. перші кольонії бачванських русинів-українців, села Керестур і Коцур. Пізніше надходили потрохи ще переселенці з Пряшівщини, й українська кольонізація помалу поширювалася по Бачці й потім по Славонії. Закинуті серед сербського народнього „моря" ці невеличкі українські островки проіснували 150—180 років, заховуючи непохитно свою „руську" національність, своє національне імя, свою самобутність у звичаях, свою мову, котра, хоч в неї і ввійшло чимало сербських слів, заховала всі характеристичні ознаки дуже своєрідного пряшівського діялєкту української мови. Тепер цих бачванських русинів-українців є коло *двадцяти тисяч*. І не вважаючи на цю їх розмірну малочисленність і роскиданість у самій Бачці та Славонії та інші несприятливі обставини, серед них прокинувся останніми часами досить інтенсивний національно-культурний рух, повстало „Руске Народне Просвітне Дружтво", засновано школи з бачвансько-руською викладовою мовою, засновано часопис (тижневик) на тій же мові („Руські Новини"), зложено граматику бачвансько-руського діялєкту, видається (з 1920 року) щорічні калєндарі-альманахи, в яких поміщається більшу частину бачвансько-руських літературних творів — поезій, оповідань, драматичних нарисів, а також і невеличких наукових (головно історичних) розвідок то що, видається й окремі бачвансько-руські книжки і т. д. Словом, на наших очах повстає нова діялєктична галузь нашої української літератури. При тім, треба піднести, що бачвансько-руський культурний рух виявляє під оглядом культурним виразні пан-українські змагання, й діячі цього руху ясно підчеркують, що бачванські русини становлять частину українського народу, а їх мова, це вельми оригінальний та своєрідний діялєкт української мови.

При таких обставинах, коли розвиток діялєктичної літератури іде в парі зі свідомістю приналежности до української нації та української культури, його можна тільки вітати. В нас ширший розвиток діялєктичних літератур почався зовсім від недавна — в останніх роках XIX-го ст., та вже це наші діялєктичні літератури дали кілька першорядних письменницьких талантів, як Вас. Стефаник, М. Черемшина (Ів. Семанюк) і о. Г. Костельник. Діялектичні літератури вносять завжди своєрідні, оживлюючі струї в загально-літературну скарбницю, вносять такі мотиви, яких дуже часто не має (і можливо, що навіть і не може мати) письменство на „літературній" мові. З другого боку, не підлягає сумнівам, що принаймні деякі з визначних діялектичних письменників напевно не змоглиб творити так свобідно й досконало, якби довелося їм писати „літературною" мовою.

Особливий інтерес мають ті літератури на тих діялєктах, які сильно відріжняються від „літературної" мови, отже в нас особливо варті були б уваги літератури на діялєктах бойківськім,

лемківськім, закарпатськім, бачванськім і поліським; в парі зі своєрідністю цих діялєктів іде й своєрідність психіки тих галузей українського народу, що говорять цими діялєктами, своєрідність їх звичаїв, способу життя і т. д. І ці своєрідні риси звичайно як раз дуже яскраво відбиваються в діялєктичних літературах. До створення й плекання цих діялєктичних літератур мусять схиляти ще й чисто практичні міркування: на окраїнах нашої національномовної території — на Закарпатті, в Поліссі, а тим більш на такім віддаленім від метрополії мовнім „острові", як українські кольонії в Бачці, діялєкт це найліпша зброя проти спокусливих замахів усяких москвофілів, „панрусистів" і їм подібних внутрішних і зовнішних ворогів нашої національної (національно-культурної) одности та нашого національно-культурного розвитку[1]). Що до наших кольоній у Бачці, то нема сумніву, що саме уживання діялєкту в великій мірі охоронює їх і від сербизації й від москвофільської або „панруської" зарази та як найбільше сприяло бачвансько-руському літературному вінродженню й появі „бачванського Містраля" — *Габора Костельника*, головного діяча бачванського відродження й найбільшого бачвансько-руського поета.

Дуже мало хто знає, що наш визначний фільософ та богослов і найталановитіший український церковний публіцист о. Гавриїл (по бачвански — Габор) Костельник є рівночасно з тим *високоталановитим бачвансько-руським поетом.*

Ще молоденьким хлопчиком почав Габор Костельник писати поезії на бачвансько-руськім діялєкті, а будучи 19-літним юнаком, у 1904 році видав перший збірничок своїх бачвансько-руських пісень п. н. „З мойого валала". Книжочка ця знайшла дуже похвальну оцінку з боку Вол. Гнатюка, котрий присвятив молодому поетові спеціяльну статейку на сторінках „Літер.-Наук. Вістника" — „Поетичний талант між бачванськими русинами". Все-таки відгук на ці поезії був занадто слабий. Поезії мало хто читав:

---

[1]) Хто знайомий з умовинами культурного життя на Поліссі, на Лемківщині, на Закарпатті, той знає, як ріжні людці з москвофільського та „панруського" і т. п. таборів використовують діялєктичні одміни тамошніх українських говорів для сіяння розбрату серед українського населення. На Поліссі до того ще прилучаються зазіхання короткозорих білоруським „імперіялістів", які хотіли б бачити Полісся білоруським; цим білоруських зазіханням сприяють і жондові чинники і, що особливо дивно, деякі українські „учені", близькі до Варшавського Укр. „Наукового" Інституту, як нпр. *М. Кордуба*, котрий без жадного застереження називає старинну українську землю „П і н щ и н у" (котра дала в свій час повчаючий приклад укр. патріотизму — за часів Хмельниччини, б і л о р у с ь к о ю!!!?). На Лемківщині знову певні чинники хотіли б використати лемківський діялєкт (з латинським альфабетом) знову для ін. ціле. На Закарпатті й особливо у Прящівщині є тенденція розглядати місцеві українські говори, яко нарічча чехословацької мови і т. д. — Всім тим експериментам на українськім національнім тілі в великій мірі стануло б на перешкоді уміле та розумне використання місцевих діялєктів і розвиток діялєктичних літератур, з рівночасним втяганням цих галузей української нації у сферу спільно-українського національно-культурного життя.

„Пісні мойо — слізочкі!
пісні мойо — шіроткі!
хто вас віта? — ах, ніхто!
хто вас чита? — заш ніхто!"

скаржився молодий поет. І цілком природно схотілося йому показатися зі своїми поезіями перед ширшим світом. Отже Г. Костельник почав писати по хорватськи. Уже в 1907 р. видав він збірник своїх хорватських поетичних творів „Romance i balade", а в 1911 р. — другий збірник — „Žumberak — gorske simfonije". Позатим багато поезій по хорватськи друкував Костельник у хорватських часописах: „Prosvjeta", „Luč", „Hrvatska Smotra" та ін.; по хорватськи-ж (у журн. „Prosvjeta") надрукував свої найліпші ліричні поезії „Trenuci". Хорвати дуже прихильно привітали поетичну працю Костельника на хорватській мові. Безсумнівно, якби о. Костельник продовжував і далі писати свої поетичні твори по хорватськи, він би зайняв одно з найповажніших місць у сучасній хорватській літературі. Хорвати при зустрічах з українцями часом нарікають, кажучи: „ви, Українці, забрали нам одного з найздібніших наших, хорватських поетів — Костельника!" — Дійсно, по великій війні о. Костельник вже зовсім перестав писати по хорватськи, а натомісць починає знову писати на бачванськo-руськім діялєкті ліричні поезії й „пісні", оповідання віршем і прозою, вірші для дітей, короткі історичні нариси (хроніки), нарешті драми („Єфтайова дзівка" й „Гу Христові"), а рівночасно пише поетичні твори („Встань, Україно", „Помершій донечці", „Пісня Богові" і т. д.) й українською літературною мовою; але треба признати, що найкращі, найзначніші та найдосконаліші під мистецьким оглядом поетичні твори написав він по хорватськи та *по бачванськи*.

Більшість бачванськo-руських творів Костельника становлять ліричні поезії й пісні. Майже всі ці бачванські ліричні поезії й пісні Костельника переняті тою особливою задушевністю й щирістю, тим особливим почуттям, тим своєрідним ліризмом, яким характеризується творчість майже всіх діялєктичних поетів. Це незвичайно цікаве явище, що у творчості поетів ріжних країв і ріжних націй, які пишуть на місцевих діялєктах, є багато спільних рис, багато отсього власне своєрідного задушевного ліризму поетичної простоти, глибокого безпосереднього поетичного почуття. Це риси спільні й славнозвісному провансальському поетові Містралєві, й великому долішно-німецькому поетові Фр. Рейтерові, котрого деякі німці називають „третім у славній трійці найбільших німецьких поетів, яку становлять Гете, Шілєр і Рейтер", і незвичайно симпатичному, хоч і слабшому від двох перших, алєманському (швайцарському) лірикові Гебелеві, й сицилійцеві Мелі, й багатьом іншим. Ці риси характеристичні були й більшості українських письменників першої пол. XIX ст., навіть Шевченкові в перший період його поетичної творчости (до

„Гайдамаків“[1]), поки українська література не піднялася над рівень провінціяльного, діялєктичного письменства.

Найчастіше у своїх поезіях згадує Костельник свою рідну Бачку, або своє рідне село Керестур:

„Бачко, моя Бачко!
У тім швеце шірім
Я за Тобу тужім
Нїґда ше нє змірім.

Волїм Твойо пісні,
цо їх чуц вечаром,
якцо тоті пісні,
цо їх граю царом!

Волїм Твойо поля
зос житом зашаті,
як шіцкого швета
камені палати.

Ти мі шерцо дала,
па лєм Тебе воно
любі і розумі,
як лєм шерцо годно.

А у шірім швеце
ях през шерца жиєм —
я ту на роботі,
а о Тебе шнїєм“

Не менш гарячу і щиру любов висловлює Костельник у своїх бачванських поезіях і піснях до рідного села Керестура:

„Станьце лє! Чи нє чуєце?
Ідзе Божи глас по швеце,
по ровнїні шірцом лєці,
дзе долєці, жем там швеці,
як да з нїм сам Господь ідзе—
хто да Му ше нє поклонї?
...Чи уж знаце? розуміце?
— Дзвоня *керестурскі* дзвони!
. . . . . .
Чи сце були на кірбаю,
кед ше людзе позбераю
зос валалох доокола,
да ше вєдно Богу модля?
Цали швет ви прейсц можеце,
але нїґдзє нє найдзеце
кірбай, якцо керестурскі —
найславнєйши кірбай рускі!
. . . . . .
Дзе на швеце іще так ше
шпіва, плаче і радує?
Шак Керестур — руска слава!
дванєц езром мац і глава!
Дзеці свойо розсипані
вон под свойо кридла збера —
у далекий цудзей страні
вон руснаком *дом* і *вера*!“

Червоною ниткою через поезії тай через інші твори Костельника проходить отся любов до Бачки й Керестура та їх поетична ідеалізація. У своїх бачванських поезіях Костельник то — ще яко молодий хлопець — покидаючи рідну Бачку, прощається, то згадує її під час науки на чужині („Поздрав дому“, „Дом і цудзина“, „Доме, доме нєзабутни!“... і баг. ін.), то вже в пізнішому віці змальовує поетичні образи керестурського та взагалі бачвансько-руського життя, керестурський „кірбай“, „керестурську“ неділю („Нєт то красше ніч на швеце, як нєдзеля у нас в лєце“...), літні вечори у Керестурі („Вечарнї шпіви“[1]),

---

[1]) На цю подібність діялєктичних літератур і зокрема на велику духову спорідненість провансальської й р а н н ь о ї української літератури, на властивий їм усім своєрідний глибокий ліризм, задушевність, щирість, безпосередність, поетичну простоту і т. п., вказував уже знаменитий знавець провансальської літератури (давньої й новішої), покійний професор західно-европ. літератур у Харківськім Університеті *Соловйов*.

[1]) „Вечар по роботох, кед жем одпочива,
Пісня зоз уліци на уліцу плїва —
шпіваю леґинє, шпіваю дзівчата,
з пісню ше озива кажда душа млада.
Пісня пісню гонї
у моїм валалє,
у рускім валалє
на бачванськей ровнї.

керестурського „легіня“ (юнака), керестурського багатія-селянина, „першого газду у валале“ і поруч з ним керестурського „філозофа у варошу“, „наїсцез щешлївого“ чоловіка („Два животи“), керестурського танцюриста, що дуже любив танцювати, але танцював як медвідь („Михал Пашо“), то знову передає думки й настрої бачванця, котрого спокушують оповідання, що десь за

морйом шірокім
там дзешкаль єст Америка —
велька, богата, ненєжна,
а прі фабрікі фабріка...,

та котрий кінець кінцем відганяє від себе спокусливі мрії про багату й грошовиту Америку і лишається вірний своїй рідній Бачці:

„ша най лєм себе там будзе,
гоч рай, а нє Америка...
. . . . . .
Нєт за мнє швета, як Бачка!
По єй шірокей ровнїні
на красніх коньох ше вожім,
а вшадзі стретім родзіні —
гоч кадзі скрунім, — родзіні!
Знам хто ту біва у хіжох,
і хто у гробох спочіва —
жем ме ту тріма і небо!
кажда ше грудка озива —
ґу мнє, як мац, ше озіва!
Бачко! кед в лєце зародзіш,
па кед попатрім ше на це,
шерцо мі трепе з радосці,
як Твойо клаше шущаце —
клаше богате, шущаце“. („Пісня Бачваня“).

„Най лєм себе там будзе, хоч рай, а нє Америка!... Нєт за мнє швета, як Бачка!“... Ці слова можна б поставити поруч зі знаменитими молитвенними словами, зверненими до Бога, славного українця польської культури: „Daj mi Ukrainę w niebie!“

Нарешті, в інших поезіях звертається бачвансько-руський поет-патріот до своїх братів — бачванських русинів із закликом до національної праці, до національно-культурного відродження. Найкраща і найважніша з цих „громадських“ поезій Костель-

---

Гірмі глас леґиньох, як гірмі у хмарох.
Гей, а глас дзівчатох — якцо глас шкорванкох;
лєм як да ше баві, лєм як да ше шмеє:
лала — лала — лала, леле — леле — леле...
Пісня пісню гонї,
кажду хижу руша,
кажду душу руша
на бачванській ровні...

Цей вірш („Вечарні шпіви“) є мабуть одним із найкращих серед поезій Костельника, присвячених Бачці. Обмежені розміром журнальної статті, ми, на жаль, не можемо навести його в цілості (всього в нім 64 рядки).

Поруч із цим віршем треба поставити просту, але дуже гарну бачванську поезію Костельника „Орачова пісня“, що своїм щирим ліризмом і свіжим, безпосередним „духом села“ нагадує алеманські поезії Гебеля.

ника „Станьце, станьце, браца мойо!“, котру бачванські русини прийняли з найбільшим захопленням, як *національну пісню* й яка стала для них немов національним гимном. Як відомо, „громадська“ поетична творчість це з мистецького погляду дуже слизький шлях. Пишучи на громадянські мотиви, поет раз-у-раз стає перед небезпекою від мистецтва перейти в область пустопорожньої, „барабанної“ реторики. Реторизмом страждають дуже часто поезії на громадські теми навіть великих поетів. Поезія не зносить звульгаризованих („пошлих“) фраз, але такими фразами звичайно наповнюють патріотичні поети свої вірші на громадські мотиви, і замість поезії виходить найчастіше ура-патріотична віршована публіцистика, найчастіше дешевенького гатунку. Але Костельник щасливо оминув цю небезпеку. Його „громадсько-поетичний“ заклик вийшов дійсно поетичним, — і певно саме тому так припав до серця бачванським русинам і зворушив їх думки й почування. Свої думки, бажання й вимоги до рідного краю він передав у поетичних образах:

...„і по польох і по лєсох
жвірі жію: єдза, пію.
А нє шею, і нє коша,
і нє преду і нє шію —
але зато — *шмати* ноша!
Жію, як уж жвірі жію:
шпя, ставаю, пію, єдза...
Але цо су? То нє знаю(ть),
і другім то нє поведза!
Як ше родза, так і гіню —
през язика і през мена,
през памеці, през спомена!
Станьце, станьце, браца мойо!
З жемі ві ше, подзвігніце—
Хто сце? цо сце? Дзе ваш язік?
Яке мено ві ношіце?
През язіка і през мена
през шерца і през душі
чи то так нам жіц?
Нє жіц — але гніц,
през памеці, през спомена!
Станьце браца. най у каждім
шерцо ше вам руші!
Нацо красна хіжа, кед є
пуста — кед нєт у нєй ґазди?
розвалі ше і розпаднє —
діждж і вітор ю вивраці!“...

Цій поезії можна закинути *недосконалість форми*, тим більше, що поет (як це міг уже побачити й читач навіть з тих коротеньких уривків поезій Костельника, які ми наводили вище) може творити й з формального боку досконалі поетичні твори. Та рівночасно, слід признати, що в цім громадськім вірші — „Станьце, станьце, браца мойо!“ поет зумів передати громадський заклик не тріскучими реторичними фразами, а справді мистецькими образами, як це можна бачити з наведеної тут частини віршу.

Бачванські русини дуже охоче деклямують і співають цей вірш і вважають його одним з найліпших у своїй місцевій поезії. Окремі уривки з цього віршу зробилися їх улюбленими афоризмами, як напр.:

„Нацо народ, цо през шерца,
цо през мена, през язика,
цо през кніжки, през науки?“

або: „Хторе древко нє заквіта,
тото ше виціна —
народ тот препаднє, цо ше
ґу нєбу нє спіна!“

(Далі буде).